

УДК 336

Стегней М.І.

доктор економічних наук
Мукачівського державного університету

ФІНАНСОВА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Стаття присвячена оцінці сучасного рівня та перспектив розвитку інноваційно-інвестиційного забезпечення сталого розвитку територіальних громад України. Запропоновано структуру фінансово-економічного механізму реалізації децентралізованої моделі сталого розвитку. Досліджено динаміку екологічних платежів за забруднення навколишнього природного середовища сплачених підприємствами, організаціями, установами України. Визначено форми імплементації рентних відносин в систему управління сталим розвитком територіальних громад в умовах децентралізації. Запропоновано здійснювати вдосконалення механізмів та нормативної бази платності за використання природних ресурсів на засадах розгортання процесів капіталізації, корпоратизації, інституціоналізації, диверсифікації та сек'юритизації природно-ресурсної діяльності у ринкових умовах.

Стегней М.И. ФИНАНСОВАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА ФОРМИРОВАНИЯ СБАЛАНСИРОВАННОГО ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

Статья посвящена оценке современного уровня и перспектив развития инновационно-инвестиционного обеспечения устойчивого развития территориальных общин Украины. Предложена структура финансово-экономического механизма реализации децентрализованной модели устойчивого развития. Исследована динамика экологических платежей за загрязнение окружающей природной среды уплаченных предприятиями, организациями, учреждениями Украины. Определены формы имплементации рентных отношений в системе управления устойчивым развитием территориальных общин в условиях децентрализации. Предложено осуществлять совершенствование механизмов и нормативной базы платности за использование природных ресурсов на основе развертывания процессов капитализации, корпоратизации, институционализации, диверсификации и секьюритизации природно-ресурсной деятельности в рыночных условиях.

Stehnei M.I. FINANCIAL COMPONENT OF THE ECONOMIC MECHANISM OF THE BALANCED NATURE

The article is devoted to the estimation of current level and development prospects of innovation - investment insurance of sustainable development of local communities in Ukraine. The structure of the financial - economic mechanism for implementing a decentralized model of sustainable development is proposed. Is investigated the dynamics of environmental charges for environmental pollution paid by enterprises, organizations, institutions of Ukraine. Are fixed forms of rent relations implementation into the system of management with sustainable development of communities under the decentralization conditions. Is proposed to implement improving of mechanisms and regulations of payment for the use of natural resources on the basis of deployment process of capitalization, corporatization, institutionalization, diversification and securitization of natural resource activity in market conditions.

Постановка проблеми. Ефект децентралізації забезпечується диференціацією впливу економічного механізму на окремий об'єкт концепту сталого розвитку відповідної сільської території. При цьому економічний механізм, виконуючи функцію узгодження напрямку дії інших трьох механізмів, орієнтує їх на економічне стимулювання, створення нових робочих місць, економічно обґрунтоване використання екологічних податків, екологічне страхування, залучення бюджетних та позабюджетних коштів на реалізацію місцевих програм сталого розвитку тощо. За таких умов екологічний механізм економічно впорядковує такі складові, як розроблення екологічних стандартів у сільськогосподарському та несільськогосподарському виробництві, екологічна паспортизація, упровадження екологічних інновацій, популяризація екологічної освіти тощо, соціально-організаційний – відповідно формування стратегій і планів забезпечення сталого розвитку сільських територій та системи управління ним, визначення напрямів налагодження соціально-економічних відносин суб'єктів господарювання, підвищення соціальних стандартів життя сільського населення тощо, інституціонально-правовий механізм – інституціональний простір сталого розвитку сільських територій, нормативно-правове забезпечення системи децентралізованого управління, інститути відповідальності сільських органів влади тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення національних концептуальних ознак сталого розвитку розглядаються рядом дослідників. Теоретико-методичні підходи та практичні рекомендації з даного питання викладені в працях вчених

І. Бистряков [3], Б. Данилишин [1], Л. Левковська [3], С. Лизун [7,] В. Пилипів [3], М. Хвесик [7] та ін. Однак багатоаспектність даної проблематики потребує поглиблення наукових пошуків.

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у обґрунтуванні фінансової складової економічного механізму формування збалансованого природокористування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобальне загострення екологічної ситуації, яке спричинено критичною деформацією взаємовідносин людини з природою, у кінці ХХ століття зосередило увагу, з оновлених позицій, на необхідності радикального переосмислення цільових орієнтирів та пріоритетів подальшого розвитку суспільства. Саме тому концепція сталого розвитку, що об'єднує три базові частини, включаючи економічну, соціальну й екологічну складові, логічно потребує динамічного визначення ключової ланки, впливаючи на яку можливо активізувати процеси самоорганізації господарських систем.

Сьогодні такою ланкою стає саме інноваційний економічний механізм, тому що наріжною проблемою України є впорядкування різноспрямованих інтересів влади, бізнесу та громади. У свою чергу, це потребує пошуку методів гармонізації відносин між суб'єктами господарювання. Спираючись на європейський досвід, це можливо тільки за умов децентралізації системи управління з акцентом на низовий територіальний рівень. Особливе значення такий підхід має для сільських територій, де антропогенна діяльність безпосередньо впливає на навколишнє природне середовище,

значною мірою послаблюючи його здатність до відтворення, а відтак – не тільки економічну складову сталого розвитку, а й соціальну як джерело культурологічного національного відродження.

Враховуючи інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, набуває особливої актуальності завдання адаптації національного досвіду обґрунтування сталого розвитку до стандартів Євросоюзу. На цьому шляху суттєвим фактором є саме визначення способів методологічного поєднання засобів ефективного еколого-економічного забезпечення простору життєдіяльності із сучасними тенденціями організації сільськогосподарського виробництва та методами децентралізованого управління територіями в цілому.

Розглядаючи децентралізацію як процес розширення прав та повноважень адміністративно-територіальних одиниць, акцентовано увагу саме на зміцненні їх фінансового забезпечення з метою реалізації регіональних і місцевих інтересів на засадах сталого розвитку. В цьому контексті розширено сутнісні ознаки та основні види сучасної децентралізації. Зокрема, наголошено, що питання реалізації зростання обсягу наявних фінансових активів територіальних громад пов'язано із розширенням загального спектру автономії їх функціональних дій. Це стосується передусім можливостей впливу на процеси формування людського, соціального, природного, виробничого і фінансового капіталів, а також умов функціонування ринків, інститутів регулювання, бізнесу, підвищення громадської активності тощо.

У контексті забезпечення реальної децентралізації процесу сталого розвитку сільських територій як пріоритетну запропоновано розглядати фінансову складову економічного механізму. Причому першочергову увагу приділено впорядкуванню моделі бюджетного процесу за програмно-цільовим методом, яка формується відповідно до загальних тенденцій трансформації державного управління в напрямі перенесення управлінських дій на рівень об'єднаних територіальних громад.

Доцільність зміцнення фінансової самостійності місцевих бюджетів за рахунок надходження 100 % плати за надання адміністративних послуг, збору з роздрібного продажу підакцизних товарів, податку на нерухоме комерційне майно, 80 % екологічного податку тощо. Передбачається що дотримання принципу субсидіарності, стосовно передачі фінансових компетенцій зі сфери органів виконавчої влади на рівень місцевого самоврядування, можуть суттєво збільшити ефективність використання територіальними громадами місцевих ресурсів, а також за їх рахунок забезпечити умови постійного відтворення відповідних бюджетів.

Найгострішими проблемами охорони довкілля визначено недостатнє фінансування природоохоронних заходів, основним джерелом якого є фінанси цільових фондів охорони навколишнього природного

середовища, що формуються за рахунок екологічного податку та збору за його забруднення, грошових стягнень за порушення норм і правил охорони довкілля та шкоду, заподіяну порушенням природоохоронного законодавства в результаті господарської та іншої діяльності.

У 2013 році це відхилення було найбільшим за досліджуваний період і становило 340,9 млн грн, а виконання сплати екологічних платежів за пред'явленими сумами дорівнювало 87,82 %. Незважаючи на те, що фінансування відтворення та охорони природних ресурсів залежить від надходжень екологічних платежів до Державного та місцевих бюджетів, найбільші обсяги капітальних інвестицій на охорону довкілля здійснюються за рахунок власних коштів підприємств, організацій і установ. Таким чином, нарощування обсягів природоохоронних капітальних інвестицій повинно супроводжуватися диверсифікацією їх джерел, зокрема за рахунок міжнародних договорів, грантів, угод державно-приватного партнерства, банківських кредитів тощо.

Зосереджено увагу на доцільності використання диференційованого підходу до визначення екологічних пріоритетів розвитку сільських територій, ураховуючи специфіку поєднання природних умов з характером економічної діяльності та соціальним ландшафтом. Відповідно до цього методологічного підходу, основні положення та закономірності забезпечення сталого розвитку розглядаються на прикладі окремої території, а саме Закарпатської області, яка належить до екологічно вразливих регіонів країни.

У процесі дослідження, враховано особливості природних умов, зокрема: складність рельєфу, яка характеризується великими перепадами висот та специфікою гірської геологічної структури, значну кількість опадів, що сприяє розвитку паводків із затопленням великих площ із катастрофічними наслідками, включаючи загострення проявів небезпечних геологічних процесів, таких як зсуви, селі, бічна річкова і площинна ерозії, карстоутворення, підтоплення тощо.

З метою визначення внутрішніх фінансових ресурсів щодо гарантування екологічної безпеки регіону проаналізовано реальні надходження коштів від екологічних платежів. У 2013 році вони становили 16 852,0 тис. грн, що на 95 % більше ніж 2012 року (табл. 1), тобто спостерігалась позитивна тенденція.

Упродовж 2013 року до бюджетів усіх рівнів на території Закарпатської області мобілізовано від плати за використання природних ресурсів 135,43 млн грн, у тому числі до державного бюджету – 21,58, місцевих – 113,85 млн грн. Найбільшу питому вагу в загальному обсязі надходжень становить плата за землю – 83,3 млн грн (місцеві бюджети), використання лісових ресурсів – 24,9 (державний бюджет – 6,1, місцеві – 16,8), водних – 9,56 (відповідно 4,78 і 4,78 млн грн) та надр – 19,67 млн грн (10,7 і 8,97 млн грн).

Таблиця 1

Надходження коштів від екологічного податку, збору за забруднення довкілля й відшкодування збитків за порушення вимог природоохоронного законодавства в Закарпатській області *

Фонд	Надійшло коштів, тис. грн		Абсолютний приріст надходження коштів, тис. грн	Темп приросту, %	
	2012	2013		2012	2013
Державний	2 586,7	8 489,9	5 903,20	3,28	228
Обласний	1 724,4	2 400,0	675,60	1,39	39
Місцеві (міські, селищні, сільські)	4 311,1	5 962,1	1 651,00	1,38	38
Усього	8 622,2	16 852,0	8 229,80	1,95	95

* Джерело: складено автором на основі даних Департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації

З'ясовано, що з метою вирішення основних екологічних проблем та забезпечення сталого розвитку області з Державного та обласного фондів охорони навколишнього природного середовища профінансовано природоохоронних заходів на суму 4 865,1 тис. грн (3 610,0 і 1 255,1 тис. грн відповідно).

Спираючись на концепт децентралізованого сталого розвитку сільських територій, який формується на засадах ефективного використання фінансів природно-ресурсного спрямування, обґрунтовано необхідність реалізації такої моделі саме в інноваційній площині. У змістовному аспекті модель інноваційного, екологічно спрямованого розвитку територіального простору передбачає: формування інвестиційно забезпеченого виробництва, інноваційно орієнтованого ринку інвестицій, інноваційно інтегрованих структур, пов'язаних власне з механізмом розвитку державно-приватного партнерства. Крім того, зосереджено увагу на забезпеченні умов для збалансованості інвестиційного та фінансового ринків, створення системи сучасних механізмів впливу держави на інноваційну спрямованість сільського господарства, підвищення ролі інноваційної компоненти у процесі збереження та відтворення людського потенціалу сільських територій, пов'язаної з економізацією соціальних та екологічних відносин на засадах використання ефекту інноваційних інвестицій, а також трансформацію базисних цільових орієнтирів розвитку господарської системи регіону в цілому.

Одночасно визначено пріоритетні позиції децентралізованого еколого-орієнтованого розвитку сільських територій Закарпатського регіону, які пов'язуються з: багатофункціональним економічним розвитком сільських громад, загальним соціальним і культурним піднесенням, удосконаленням системи охорони навколишнього природного середовища, реалізацією програм відновлення лісових насаджень та протипадових заходів, сталим розвитком туризму тощо.

На основі вивчення проблемних питань інвестиційно-інноваційного забезпечення сільських територій Закарпатського регіону обґрунтовано висновки про пріоритетність заходів щодо вдосконалення сучасного механізму платежів і зборів за використання природних ресурсів на рентних засадах, зокрема в частині поглибленого врахування екологічних втрат громад. Визначено напрям розширення форм і джерел фінансування відтворення природно-ресурсного потенціалу та покращення природокорис-

тування на основі імплементації рентних відносин у систему децентралізованого управління сталим розвитком сільських територій. Удосконалення механізмів та нормативної бази платності за використання природних ресурсів відбувається на засадах розгортання процесів капіталізації, корпоратизації, інституціоналізації, диверсифікації та сек'юритизації природно-ресурсної діяльності в ринкових умовах.

Висновки. В умовах децентралізації не слід розглядати як основне джерело фінансування сталого розвитку територіальних громад бюджетні кошти. Необхідно активно розвивати систему інституту екологічних фондів, оскільки саме вони можуть виступати основою формування моделі сталого розвитку територіальних громад. Фінансово-економічне забезпечення сталого розвитку територій повинне урахувати всі джерела і форми акумуляції фінансових засобів. При цьому пріоритетним напрямом має бути використання засобів господарюючих суб'єктів, коли організація зацікавлена у вкладенні власних ресурсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Данилишин Б. Ефект декаплінгу як фактор взаємозв'язку між економічним зростанням і тиском на довкілля / Б. Данилишин, О. Веклич // Вісник Національної академії наук України. – 2008. – № 5. – С. 12-18.
2. Князева Е.Н. Основания синергетики. Синергетическое мировидение / Е.Н. Князева, С.П. Курлюков. – М. : Ком книга, 2005. – 240 с.
3. Сталый розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього : [монографія] / [Хвесик М.А., Бистряков І.К., Левковська Л.В., Пилипів В.В.]; за ред. акад. НААН України М.А. Хвесика. – К. : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 465 с.
4. Іртищева І.О. Інноваційне оновлення агропродовольчої сфери Причорноморського регіону: проблеми теорії та практики : [монографія] / І.О. Іртищева. – Миколаїв : Дизайн та поліграфія, 2010. – 412 с.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Стройко Т.В. Раціональне природокористування як елемент сталого розвитку сільських територій / Т.В. Стройко, І.О. Іртищева, М.І. Стегней // Економіст. – 2014. – №2. – С. 34-37.
7. Економічні аспекти управління природними ресурсами та забезпечення сталого розвитку в умовах децентралізації влади в Україні : [монографія] / [М.А. Хвесик, С.О. Лизун та ін.]; за наук. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика, д.г.-м.н., проф. С.О. Лизуна. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. – 72 с.